

DUA TUTUMU İLE PSİKOLOJİK İYİ OLMA HALİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Beyazıt Yaşar SEYHAN*

Özet

Bu makalenin amacı, üniversite öğrencilerinin dua tutumu ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırma Sivas Cumhuriyet Üniversitesinin beş (İlahiyat, Edebiyat, Eğitim, İ.İ.B.F. ve Mühendislik) fakültesinde okuyan 672 öğrencinin katılımı ile yapılmıştır. Cinsiyet değişkeninin dua tutumu ile arasında anlamlı fark varken psikolojik iyi olma hali ile anlamlı fark bulunmamıştır. Kız öğrencilerin dua tutumu erkek öğrencilerden daha yüksektir. Birinci sınıfta okuyan öğrencilerin dua tutumu üst sınıflarda daha yüksek çıkmıştır. Hem kız hem erkek öğrencilerin dua tutumları psikolojik iyi olma halini -düşük düzeyde olsa da- yordamaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular bilimsel yazınla genellikle paralellik arz etmektedir. Araştırmada dua tutumunun psikolojik iyi olma halini düşük bir seviyede yordaması, üniversite öğrencilerinin ilk yetişkinlik döneminde bulunmalarına bağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dua Tutumu, Psikolojik İyi Olma Hali, Üniversite Öğrencileri, Sosyo-demografik Değişkenler

The Relations Between Prayer Attitudes and Psychological Well-Being: A Research on University Students

Abstract

The purpose of this article is to examine the relationship of the students in university between attitude of prayer and psychological well-being. The Research, is made with the participation of 672 students, studying at five faculties (Theology, Humanities, Education, Economics and Administrative Sciences, and Engineering) of Sivas Cumhuriyet University. There was the difference

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi ABD. e-mail: beyazit-seyhan@hotmail.com

between the attitude of prayer and the gender variable whereas there was no difference between the gender and psychological well-being. The prayer attitude of the girls is higher than boys. The prayer attitude of the Students in the first class of was higher than the upper grades the students. Both male and female students' attitudes prayer is -even though low levels- predicted of psychological well-being. In the research between the psychological well-being and the attitude of prayer at a low level upgrade predictions, college students are connected to the first available during adulthood.

Key Words: Attitudes of Prayer, Psychological Well-Being, University Students, Socio-Demographic Variables

Giriş

Yeryüzünde var oldukları andan bu yana insanların, bazen bir isteği veya şikâyeti, bazen pişmanlık veya tövbeyi, bazen de şükür veya fikirleri/duyguları paylaşmak için yüce bir varlığa yöneldiklerini gerek mitolojilerde gerekse kutsal kitaplarda görebiliriz (bkz. Tekvin, 20:7; 20:17; Araf, 7:23; Bakara, 2:37). Batıdaki çalışmalarda da din ile ilişkili olan bütün aktiviteler arasında belirgin bir şekilde seküler değil dinî kavram olarak karşımıza, "dua" çıkmaktadır. Brown'a (1994) göre dua etme sıklıkla inancın özü olarak görülmektedir. İslamî kaynaklarda da dua ibadetin özü olarak ifade edilir (bkz. Tirmizi, 1992).

Lügatte bir şeyin gelmesini istemek, teşvik etmek, muhtaç olmak, sevk etmek, çağırarak, seslenmek, yardım istemek, davet etmek ve (Allah'a) yakarmak (İbn-i Manzur, 1996; Mu'cemul-Vasit, 1972: 286; Türk Dil Kurumu, 2005: 573) anlamına gelen dua terimi Türkçeye Arapçadan gelmiştir. Türkçede tamamen dini bir nitelik kazanan bu terim çoğu kez bireylerin psikolojik yapısına işaret etmesi açısından din psikolojisi alanındaki birçok uzmanın dikkatini çekmiştir. Mesela, James duayı "kutsal sayılan güçle her türlü paylaşım ya da içsel konuşma" şeklinde tanımlamıştır (1902: 464). Brown'a (1994) göre dua çoğu kez yetersizlik anında Tanrı'ya yardım ve daha iyi durum için yalvarmaktır (akt. Paloutzin ve Park, 2013). Peker'e göre "dua inanan kişinin Allah'a yakarışı, yalvarışı olup Allah ile ilişki kurma ve Ondan yardım dileme halidir" (2000:119). Pazarlı'ya göre "Tanrı'ya şükretmek, hamd ü sena etmek, afvü mağfiretini dilemek, ruhun teveccühüdür" (1972: 193). Bu tanımların sayısı artırılabilir ancak bütün bu tanımlardan anlaşılan dua kavramı, lügatteki bazı

anlamlarından farklı olarak dini hüviyet arz eden, din ile bağlantılı bir kavram haline gelmiştir.

Duanın belli ritüel kalıplar içinde yapılması zorunlu olmayıp daha çok bireysel davranışlar içinde gerçekleşir. Bu bağlamda sesli veya sessiz biçimlerde yapılan duanın muhtevası, bireyin o andaki psikolojisine göre değişebilir (Koç, 2003: 376). Bununla birlikte bazen bireylerin belli bir format içerisinde yani "kalıplaşmış" cümlelerden oluşan dua metinlerini kullandıklarını görebiliriz (Hökelekli, 2008). Dua etmenin belli bir formatı olmadığı gibi belli bir zaman ve mekanı da yoktur. Birey kendini uygun gördüğü anda her yerde ve zamanda dua edebilir (Carell, 1961: 26). Bu yüzden kişi cemaatle yapılan dualardan bir bölümünü veya alışkanlık haline getirdiği birtakım duaları okuyabilir ama duada geçerli olan genel formül içeriğinin oldukça bireysel olmasıdır (Spilka, 2013: 168).

Dua basitçe bireysel bir ritüeldir (Janssen, de Hart & den Draak, 1990). Her kadın ve erkek kendine uygun dua edebilirse de dua etme tarzlarını sınıflandırabiliriz. Bazı çalışmalarda dua etmenin 21 farklı biçimi saptanmıştır (Foster, 1992; akt. Cirhinlioğlu, 2010: 172). Foster (1992) bu dua çeşitlerini teolojik açıdan ve kendi birikimi ışığında tartışmıştır (Paloutzian ve Park, 2005). Din psikolojisi alanında özellikle Batıda üzerinde odaklanılan dua türleri *tapma*, *şükür*, *itiraf* ve *yalvarma* içerikli dualardır (Harkness, 1948; akt. Spilka, 2005: 167-169). Puglisi (1929), temel olarak af dileme (bağışlanma) duası anlamına da gelen *eudaemonistic* (iyilik isteyen) duadan bahsettiği gibi *estetik*, *akli*, *etik* dua çeşitlerinden de bahseder (akt. Spilka, 2013: 170). Poloma ve Pendleton'a (1991) göre, dört tür dua etme biçimi vardır. Bunlar; *meditasyon (meditative)* şeklinde dua, *ritüel (ritualistic)* dua, *dilek (petitionary)* ve *konuşma diline ait (colloquial)* duadır (akt. Cirhinlioğlu, 2010: 172-173). Meadow ve Kahoe (1984) dua etmenin en az beş biçimini ileri sürmüşlerdir. Bu beş dua etme biçimi ise *dilek* duası, *şükran* duası, *başkaları adına* dua, *tapınma*, ve *günah çıkarma* duasıdır. Bunlara *ithaf* duası ve *paylaşma* dualarını da ekleyebiliriz (Cirhinlioğlu, 2010: 173). Kısacası, Batıda din psikolojisi uzmanları çeşitli çalışmalarda dua çeşitleri ortaya çıkarmışlardır. Söz konusu çalışmalarda saptanan en tutarlı dua etme çeşitleri *dilek* duası, *ritüel* dua, *meditasyon* şeklinde dua, *günah çıkarma* duası, *başkaları adına ayrıcalık isteme* duası, *kendini geliştirme* için yapılan dua ve *alışkanlık* edinilmiş duadır (Cirhinlioğlu, 2010:173).

Dua etme çeşitlerinden biri olan "*istek veya dilek*" duası bireyin hem kendisi hem de diğerleri için Allah'tan sözel olarak talepte bulunmasıdır. Bu çeşit dua şekli aslında duanın en asli temel yanını da ifade eder. Bu açıdan bu dua çeşidi, dua etme kavramının en ortak bir şekilde anlaşılan biçimi olup (Brown, 1994) Capps'a göre din psikolojisinin kalbi dua psikolojisi özellikle de istek/dilek duasıdır (akt. Horozcu, 2010).

"*Meditasyon*" şeklinde dua, düşünceye odaklanma biçiminde dua olarak adlandırılır. Batı literatüründeki Meditasyonel şekildeki dua Tanrının huzurunda olma, Onun hakkında düşünmeye zaman harcama, Tanrıya ibadet etme ve Tanrının sesini dinleme için gayret etme şeklindedir (McCullough ve Larson, 1999; Poloma ve Gallup, 1991; akt. Cirhinlioğlu, 2010: 174). İslam dini geleneği içinde "tefekür veya murakabe" anlayışı bu dua şekline benzetilebilir (bkz. Frager, 2010: 189-190).

"*Rituel*" dua ise ezberden okunan veya hazır bir metinden yapılan aktif sözel dualardır (Poloma ve Gallup, 1991). Ritüel duayı ezberden bireyin kendisi de yapabilirken herhangi bir din görevlisi de bu duayı bir kitaptan veya ezberden yapabilir (Poloma ve Pendleton, 1989; akt. Cirhinlioğlu, 2010: 174). İslam dininde de bu türden dualar yaygın olarak bulunur. Özellikle İslam geleneğinde Kuran'da bulunan veya Hz. Muhammed'in (SAS) yaptığı duaların derlendiği kitaplar vardır (bkz. İmam Nevevi, 2011).

Ritüel dua çeşidinden başka Batı literatüründe ele alınan diğer bir dua çeşidi de "*başkaları adına ayrıcalık isteme*" duasıdır. Bu dua çeşidi bir kişinin veya topluluğun bir başka kişi veya topluluğun iyiliği için yaptığı bir dua çeşididir. Batıda bu konu hakkında çok çalışmalar yapılmıştır. Birisinin bir başkası için yapacağı duanın o kişiye faydasının olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bilhassa hastalar üzerine yapılan çalışmalarda bir ittifak sağlanamamıştır. Mesela, Joyce ve Weldon (1965) tarafından 38 yetişkin hasta üzerine yapılmış çalışmaya göre başkaları adına yapılan dua ile iyileşme arasında bir fark görülmemiştir (akt. Cirhinlioğlu, 2010: 175). Collip (1969) tarafından 18 lösemili çocuk üzerinde yapılan araştırmada 10 çocuk için hem kilisede hem de arkadaş çevresince dua edilmiş 15 ay sonra hayatta kalan çocuk sayısı çok az bir farkla dua edilen grupta bulunmuştur (akt. Spilka, vd., 2003). Benzer bir çalışma da kalp rahatsızlığı bulunan 393 kişi üzerine yapılmış ve sonuç olarak deney

grubunun kontrol grubundan daha iyi olduğu görülmüştür (Byrd, 1988; akt. Cirhinlioğlu, 2010: 176).

İslam dini kaynaklarında dua çeşitleri hakkında birtakım bilgiler bulunmaktadır. İslam geleneğinde dua, kavli ve fiili olmak üzere ikiye ayrılır. Kavli (sözlü) dualar da içerik olarak üçe ayrılabilir: *Birincisi*, özgür ton ve ifade üslubuyla şekillenen sade, açık ve yalın ifadeler içeren dualardır. *İkincisi*, kalpten gelen çok içten dokunuşlarla edebi söz kalıplarından oluşan dualar. *Üçüncüsü*, söz kalıpların tükendiği sukutun hâkim olduğu dualardır ki şükür ve minnettarlık gibi dualardır (Albayrak, 2013: 62-63). Fiili duaya gelince kapsamı çok geniş olmakla birlikte -kısacası- insanın bazı filleri neticesinde tecrübelerinin somutlaştığı dua pratikleridir (Albayrak, 2013: 64). Albayrak'a (2013: 65) göre, "hiçbir dine inanmadığı halde resim yaparken yaptığı resimle dua ettiğini söyleyen Picasso, davranışta gözlemlenen fiili duayı anlatmış olmaktadır". Hal dili ile yapıldığı için fiili dua insanın hali ile Allah'tan bir şeyi istemesi demektir. Bu konumdaki insanın acizlik içinde olması, yani istediği şeye mecbur ve muhtaç olması gereklidir denilebilir (Topçu, 1997: 80-81).

Batıda dua üzerine yapılan çalışmalardan bazıları da duanın faydalı olup olmadığı hakkındadır. Dini ibadetlerin faydalığına işaret eden çalışmalar ile duanın olumlu sonuçları paralellik arz eder. Duanın arzu edilir sonuçları ibadetlerin önemli sonuçları ile aynı denilebilir (Spilka, 2005: 371). Dua hastalık kuruntuları (hipokandriya) ile negatif ilişkili iken, eklem iltihabında duygusal düzeltmelere yardımcıdır (Larid, 1991); depresif duygulara karşı dururken (Parker ve Brown, 1986), acil kalp streslerine başa çıkmada (Saudia, Kinney, Brown, ve Young-Ward, 1991), böbrek naklinde (Sutton ve Murphy, 1989) hemodializ tedavisinde (Badree, Murpy ve Powers, 1982) yardımcıdır (akt. Spilka, 2005: 371-372). Ayrıca dua, evsiz kalan kadınlar arasında uyuşturucu ve alkol kullanımına karşı koymada etkilidir (Shuler, Gelberg ve Brown, 1994; akt. Spilka, 2005: 372). Dua, bu pozitif sonuçları için genellikle piyon vazifesi görebilir. Dua, hayatın geçici streslerine karşı umutlu olma, uzun vadeli olarak yaşlanmayla başa çıkma (Gibson, 1983; Koenig, George ve Siegler, 1988; Manfredi ve Pickett, 1987; Shaw, 1992) ve özürlü çocukların bakımında anne ve babalara katkıda bulunma gibi konularda yardımcı olur (Bennett, Deluca ve Allen, 1995; akt. Spilka, 2005: 372). Ayrıca evlilik uyumuna da katkıda bulunur (Gruner, 1985).

Duanın yukarıda bahsedilen olumlu yanlarına karşılık bazen kişide olumsuz durumlara da yol açabilir. Bireyin dine olan yöneliminde daha çok dıştan gelen faktörleri dikkate alan dindar insanlar için maddi taleplerin yoğun olduğu dualarda karşılığın gelmemesi durumunda hayal kırıklığından dolayı bireyin inancında sarsılma durumu olabilir. İnsanın ihtiyacının Tanrı'nın gideremediği varsayımından hareketle varlığına inanmaya da gerek olmadığını düşünebilir (Albayrak, 2007: 192).

Din psikolojisi tarihinden bu yana duaya olan ilgi oldukça eski olup duayı açıklamaya yönelik yaklaşımlar Batı literatüründe bir hayli çoktur. Günümüzde bile dua konusunun dikkatleri üzerine çektiğini söyleyebiliriz. Ülkemizde ise şu ana kadar bu konu hakkında yapılan çalışmalar nicelik yönünden azdır. Bu makale çalışmalarından bazıları dua hakkında psikolojik açıdan sadece teorik bilgiler sunmaktadır (bkz. Koç, 2003; Karaca, 1999; Kayıklık, 2001; Albayrak, 2007). Bazı çalışmalar da nicel araştırmalara dayanmaktadır (bkz. Koç, 2004; Yapıcı, 2005; Albayrak, 2013). Ne var ki, şu ana kadar yurt içindeki çalışmalar, yurt dışındaki çalışmalar gibi -sosyo-demografik değişkenler haricinde- farklı değişkenlerle dua tutumu arasındaki ilişkileri incelememektedirler. Bu yüzden bu çalışma dua tutumu ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiyi incelemeyi hedeflemektedir.

Araştırmamızda ele alınacak diğer bir konu da psikolojik iyi olma halidir. Psikolojik iyi olma hali, İlkçağ Filozoflarından itibaren üzerinde tartışılan bir kavramdır. "Psikolojik iyi olma" kavramı "iyi olma/oluş" kavramına dayanır. "İyi olma", iyilik hali" yani beden, akıl ve ruhun birbirini tamamladığı bütüncül bir bakış açısı olup bedensel, zihinsel ve ruhsal bütünleşmenin sağladığı sağlıklı bir yaşam biçimini ifade eder (Timur, 2008). İyi olma kavramından şekil olarak benzer ama içerik olarak farklı iki kavram ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, bireylerin yaşam doyumlarına ve olumlu-olumsuz duygulanmalarına ilişkin genel bir değerlendirme anlamına gelen "öznel iyi olma" kavramıdır (Diener, 1984; akt. Timur, 2008). İkincisi ise bireyin mutluluk ve yaşam doyumunun daha yüksek, sinirsel bozukluk belirtilerin daha düşük olduğu bir yaşam tarzına sahip olma anlamına gelen "psikolojik iyi olma" kavramıdır (Deci ve Ryan, 2008; Cirhinlioğlu, 2010; Timur, 2008).

"Öznel iyi olma" kavramı İlkçağ felsefesindeki "hazcılık" kavramına dayandırıldığı için bireydeki olumlu duygulanım varlığının olması

ancak olumsuz duygulanımın ise olmaması anlamına da gelebilir. Buna karşılık "psikolojik iyi olma" kavramı ise "eudaimonism" kavramına dayanır. Psikolojik işlevselcilik anlamına da gelen "Eudaimonia" kavramı, kişinin gerçekleştirmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan durum, insanın nihai ve en yüksek hedefi olarak gerçekleştirme ve mutluluk hali (Cevizci, 2002: 384) demektir ki bu kavramdan "psikolojik iyi olma" hali ortaya çıkar.

Bundan dolayı psikolojik iyi olma, "öznel iyi olma" hali ile benzer gibi gözükse de içerik olarak farklıdır. Çünkü "psikolojik iyi olma" hali belli bir anı veya anlık belirtilere işaret etmezken, "öznel iyi olma" hali ise sadece bireyin o andaki iyi veya kötü olma durumuna işaret edebilir. Bu noktada "psikolojik iyi olma" bireyin tüm yaşamını kapsayan bir kavramdır. Bu yüzden Batılı bilim insanları "psikolojik iyi olma" kavramı üzerinde çalışırken çok boyutlu olarak ele almışlardır. Mesela, bu kavram, Coan'a (1974) göre yeterlik, ilişkisellik, içsel uyum, yaratıcılık ve kendini aşkınlık olmak üzere beş boyut iken, Ryff (1989), "psikolojik iyi olma" kavramını özerklik, çevresel hâkimiyet, öz gelişim, olumlu ilişkiler kurma, yaşam amaçları ve kendini kabul şeklinde altı boyutta ele almıştır (akt. Cırhinlioğlu, 2010: 87).

Tarihsel olarak psikoloji biliminde yapılan çalışmaların birçoğu bireylerin psikolojik iyi olma halini belirlemek için psikopatolojik ölçütlere başvurmuş ve bu araştırmaların önemli bir bölümü de bireyin mutsuzluğuna, patolojisine ve sorunlarına odaklanmıştır (Diener ve Seligman, 2002; Seligman ve Chickzentmihalyi, 2000; akt. Akın, 2008). Pozitif psikoloji akımına kadar psikologlar sağlıklı davranışlar, duyguları ve düşünceleri daha çok incelemişler. Yani birçok psikolog, özellikle pozitif psikoloji akımına kadar, psikolojik sağlığı değerlendirmek için bireyin olumlu işlevlerini değil, depresif yönlerini gösteren olumsuz işlevlerini ölçmekteydiler (Christopher, 1999; Ryff, 1995; akt. Akın, 2008).

Dindarlığın psikolojik iyi olma hali üzerinde olumlu ya da olumsuz bir belirleyici role sahip olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Freud ve Ellis gibi kuramcılar dini patolojik bir durum olarak ele almış, dindarlığın rasyonel düşüncüyü engellediği için duygusal rahatsızlığa sebep olduğunu düşünmüşlerdir (Seyhan, 2013). Ancak Allport ve Jung gibi düşünen psikologlar ise dinin veya dini tutumun psikolojik sağlığı veya iyi olmayı güçlendirdiğini ileri sürerler. Şu ana

kadar din psikolojisi tarihinde, Allport ve Jung'un görüşlerini destekleyen gerek yurt dışı gerekse yurt içinde yapılan görgül çalışmaların sayısı daha çok gözükmektedir (bkz. Idler, 1987; Worthington, vd., 1996; Hackney ve Sanders, 2003; Larson, vd., 1992; Bergin, 1983; Ellison, 1991; Cirhinlioğlu, 2006; Seyhan, 2013; Erdoğanca Korkmaz, 2012; Eşkiöğlu, 2011; Köylü, 2010). Mesela, Koenig'e (2004: 1195) göre dindarlık ile ruh veya beden sağlığını inceleyen 2000 yılından öncesine ait 700 çalışmadan 500'ünün (%71) din ile ruh ve beden sağlığı arasında olumlu bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır (akt. Köylü, 2010: 7). Ayrıca psikolojik iyi olma hali ile din arasındaki ilişkinin olumlu olmasına dair çeşitli kuramlar da ileri sürülmüştür. Örnek olarak Idler'in kuramı verilebilir. Idler'in (1987) modeline göre din, bireye "sosyal dayanışma", hayatın anlamına "tutarlılık" ve kötü, ıstırap verici olaylara karşı olumlu, güzel "düşünce" sağlayarak yardımcı olur.

YÖNTEM

Araştırmanın Amaçları, Problemleri ve Hipotezleri

Araştırmanın Amaçları: Bu araştırmanın en önemli amacı nicel yöntem kullanılarak yurt içinde yapılan dua ile ilgili araştırmalara katkı sağlamaktır. Yurt içindeki çalışmalar genellikle teorik olduğu için dua ile başka bir değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi gerekmektedir. Bu araştırma üniversite öğrencilerinin dua tutumları ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma dua tutumu ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkileri incelemeyi hedefleyerek Türkiye'de din psikolojisi alanındaki dua çalışmalarına katkı sağlayabilir.

Bu araştırmanın bir diğer amacı da üniversite öğrencilerinin cinsiyet, fakülte, sınıf gibi özellikleri ile dua tutumu ve psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkilerini ortaya koymaya çalışmaktır. Ayrıca dua tutumunun psikolojik iyi olma hali yordayıp yordamadığını tespit etmek de bu araştırmanın diğer bir amacıdır.

Araştırmanın Problemleri: Birçok araştırmada kadınların dini tutumlarının erkeklerden daha yüksek olduğu bilinmektedir. Acaba dini bir kavram olan dua tutumu kız öğrencilerde nasıldır? Bu araştırmaya katılan kız öğrencilerin dua tutumları erkek öğrencilerden anlamlı olarak daha yüksek midir? Ayrıca kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin psikolojik iyi olma hali arasında anlamlı fark var mıdır? Araştırmaya katılan

öğrencilerin diğer sosyo-demografik değişkenlerinden olan sınıf ve fakülte değişkenleri ile dua tutumları arasında fark var mıdır? Son olarak araştırmaya katılan öğrencilerin dua tutumları psikolojik iyi olma halini yordamakta mıdır?

Araştırmanın Hipotezleri: Araştırmada test edilecek hipotezler şunlardır:

1. Birinci sınıf öğrencilerin dua tutumu diğer sınıfların dua tutumundan anlamlı olarak yüksektir.
2. Kız ve erkek öğrencilerin psikolojik iyi olma halinden aldıkları puanlar arasında anlamlı fark yoktur.
3. Kız öğrencilerin dua tutumu puanları erkek öğrencilerin dua tutumu puanlarından anlamlı olarak daha yüksektir.
4. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dua tutumları diğer fakülte öğrencilerinin dua tutumu puanlarından anlamlı olarak yüksektir.
5. Dua tutumu psikolojik iyi olma halini yordamaktadır.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları:

Araştırmada Dua Tutum Ölçeği ve Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği olmak üzere iki veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu iki ölçek hakkında aşağıda teferruatlı bilgiler sunulmuştur.

Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği: Ryff tarafından geliştirilen Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği Türkçeye birçok araştırmacı tarafından adapte edilmiştir (bkz. Cenkseven, 2004; Cirhinlioğlu, 2006; Akın, 2008). Bu araştırmada psikolojik iyi olma hali ölçeğinin Akın (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan 6 alt boyut içinde yer alan 42 maddelik kısa formu kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali altı alt boyut ve 84 maddeden oluşmaktadır. Orijinal formunda ölçeğin güvenirlik kat sayıları özerklik alt ölçeği için .86, çevresel hakimiyet alt ölçeği için .90, öz-kabul alt ölçeği için .93, diğerleri ile olumlu ilişkiler alt ölçeği için .91, yaşam amaçları alt ölçeği için .90, bireysel gelişim için .74 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin Türkçeye adapte edilmesi 1214 üniversite öğrencisinden elde edilen verilere uygulanan açımlayıcı faktör analizinde KMO örneklem uygunluk kat sayısı .766 ve Barlett χ^2 değeri 52619,744 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı, Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik kat sayıları ölçeğin bütünü için .93, özerklik alt ölçeği için .91, çevresel hakimiyet için .94, bireysel gelişim için .90, diğerleri ile olumlu ilişkiler

için .89, yaşam amaçları için .96, öz-kabul için .87 olarak hesaplanmıştır¹. Test tekrar test yöntemi ile dört hafta ara ile 178 öğrenciye yapılan uygulamada test-tekrar test güvenilirlik katsayıları özerklik alt ölçeği için .78, çevresel hakimiyet alt ölçeği için .95, bireysel gelişim alt ölçeği için .97, diğerleri ile olumlu ilişkiler alt ölçeği için .86, yaşam amaçları alt ölçeği için .90, öz-kabul alt ölçeği için .97 olarak hesaplanmıştır (Akın, 2012: 580-582).

Dua Tutum Ölçeği: Acuner ve Albayrak (baskıda) tarafından beşli Likert tipi olarak geliştirilen ölçek Albayrak (2013) tarafından ilk olarak kullanılmıştır. Albayrak (2013) tarafından oluşturulan 48 maddelik ön uygulama formu, çalışmanın yapılacağı grubun özelliklerini yansıtan Rize Üniversitesi'nde okuyan 417 öğrenciye uygulanmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması bu uygulamadan elde edilen verilere dayanmaktadır. Ölçek bu örneklem üzerinde uygulandıktan sonra geriye kalan 34 maddenin geçerliliği test edilmiştir. Dua Tutumu ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan (34*5) 170 iken en düşük puan (1*34) 34'tür (Albayrak, 2013: 28). Dua Tutum Ölçeği'nin ön uygulamada .92 iken, çalışma uygulamasında güvenilirlik katsayısı .96 olarak bulunmuştur (Albayrak, 2013: 33). Ayrıca ölçeğin güvenilirliğine test yarılama yöntemi ile de bakılmıştır. Test yarılama yöntemi, testin iki eşit formundan elde edilen puanlar arasındaki korelasyona dayalı olarak testin tümü için güvenilirlik tahmininin yapılması olarak bilinir. Buna göre ölçeğin eşdeğer yarılar yöntemiyle elde edilen Sperman Brown korelasyon analizi sonuçlarına göre Alpha güvenilirlik katsayıları .94 ve .93 olarak bulunmuştur (Albayrak, 2013: 33).

Örneklem:

Araştırmanın örneklemini Cumhuriyet Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde okuyan 672 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklemin 432'si (%64,3) kız öğrenci, 240'ı (%35,7) erkek öğrencidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 118'i (%17,6) İlahiyat Fakültesinde, 188'i (%28) Eğitim Fakültesinde, 126'sı (%18,8) Edebiyat fakültesinde, 109'u (%16,2) İktisat Fakültesinde, 131'i (%19,5) Mühendislik Fakültesinde okumaktadır. Araş-

¹ Bu çalışmada da benzer sonuçlar bulunmuştur. Mesela, psikolojik iyi olma hali ölçeğinin genelindeki Cronbach Alfa iç güvenilirlik kat sayısı .91 bulunmuştur. Dua tutumu ölçeğinin genelinde de Cronbach Alfa iç güvenilirlik kat sayısı .93'tür.

tırmanın sınıf değişkeninde birinci sınıflar 92 (%13,7), ikinci sınıflar 187 (%27,8), üçüncü sınıflar 193 (%28,7), dördüncü sınıflar 200 (%29,8) öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları:

Bu araştırmanın temel varsayımları ve sınırlılıkları şunlardır:

1. Araştırma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde okuyan lisans öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Örnekleme oluşturan lisans öğrencilerinin anket formuna verdikleri cevaplardan elde edilen veriler ile sınırlıdır. Öğrencilerin anket formuna içtenlikle doğru cevap verdikleri var sayılmaktadır.

2. Ayrıca araştırma eğitim öğretimin devam ettiği 2013 Aralık ayında yapılmış olup bu zaman dilimi ile sınırlıdır. Söz konusu zaman dilimi uygun olduğu varsayılmıştır.

3. Araştırma, nicel yöntem ve tekniklerle sınırlıdır. Araştırmada kullanılan nicel yöntem ve teknikler örneklem üzerinde araştırma yapmaya yeterli olduğu varsayılmıştır. Araştırmanın örneklem grubu da evreni temsil etme yeterliliğine sahip olduğu varsayılmıştır.

İşlem:

Araştırma örnekleme bizzat kendi sınıf ortamlarında uygulanmıştır. Araştırmaya gönüllülük esasınca katılanlar uygulamayı tek başlarına yapmışlardır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 14.0 istatistik paket programında araştırmacı tarafından değerlendirilip söz konusu verilerin analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgulardan bu başlık altında bahsedilecektir. İlk olarak araştırmada kullanılan değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiye bakıldığında şunlar elde edilmektedir:

Araştırmaya katılan öğrencilerin dua tutumları ile psikolojik iyi olma hali arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki görülmektedir ($r=,240$; $p<,01$). Ancak fakülte değişkeni ile psikolojik iyi olma hali arasında negatif yönlü bir ilişki vardır ($r=-,079$; $p<,05$). Dua tutumu ile sınıf, cinsiyet ve fakülte değişkenler arasında ise negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur (sırası ile $r= -.118$; $r= -.189$; $r= -.134$; $p<,01$; bkz. Tablo-1). Söz konusu değişkenler arasında neden negatif yönlü anlamlı ilişkinin çıktığı diğer tablolarda görülecektir.

Tablo-1 Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu

		Cinsiyet	Sınıf	Fakülte	Dua Tutumu	Psk. İyi O.H.
Cinsiyet	r	1				
Sınıf	r	-,021	1			
Fakülte	r	,188(**)	,177(**)	1		
Dua Tutumu	r	-,189(**)	-,118(**)	-,134(**)	1	
Psk. İyi Olma Hali	r	-,072	,037	-,079(*)	,240(**)	1

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Tablo-2'de sınıf değişkeni ile dua tutumu arasındaki ilişkiye bakıldığında sınıfların ortalama puanları arasındaki tek yönlü varyans analizi sonucunda (ANOVA) ilişkinin $p < .05$ düzeyinde anlamlı olduğunu görmekteyiz ($F_{(3; 672)}=3,844$). Buna göre dua tutumunda en yüksek ortalama puanı birinci sınıf öğrencileri ($X=149,337$) alırken, en düşük ortalama puanı üçüncü sınıf öğrencileri almıştır ($X=142,134$). İkinci sınıfların dua tutumu ortalama puanı (X) 142,134 iken dördüncü sınıfların ortalama dua tutumu puanları (X) 143,422 olarak elde edilmiştir. Ayrıca Tukey HSD Testi sonucunda birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin aldıkları puanlar arasında da anlamlı fark çıkmıştır (bkz. Tablo-2).

Tablo-2 Dua Tutumunun Sınıf Değişkeni Açısından Karşılaştırılması (ANOVA, Tukey HSD Testi)

Sınıflar	N	X	S	sd	F	p	Fark
a) Birinci Sınıf	92	149,337	16,78221	3	3,844	,04	a-c
b) İkinci Sınıf	187	146,933	15,99045				
c) Üçüncü Sınıf	193	142,134	22,28072				
d) Dördüncü Sınıf	200	143,422	21,73014				
Toplam	672	144,839	19,94786				

Tablo-3'te cinsiyet değişkeni ile dua tutumu arasında yapılan t-Testi analizi sonucunda kız öğrencilerin dua tutumu erkeklerden anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır ($t=4,606$; $p<.05$). Kız öğrencilerin dua tutumu ortalama puanı (X) 147,431 iken erkek öğrencilerin ortalama puanı (X) 140,172'dir. Buna göre kız öğrencilerin dua etmeye daha meyilli oldukları görülmektedir (bkz. Tablo-3).

Tablo-3 Dua Tutumunun Cinsiyet Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Cinsiyet	N	X	S	t	sd	p
Kadın	432	147,431	15,964	4,606	2 670	,001
Erkek	240	140,172	21,320			

Tablo-4'teki cinsiyet değişkeni ile psikolojik iyi olma hali arasında yapılan t-Testi sonuçlarına göre kız öğrencilerin ortalama puanları (X) 207,051 iken, erkek öğrencilerin ortalama puanı (X) 203'tür. Kız öğrenciler psikolojik iyi olma halinden daha yüksek puan almış olsa da erkek öğrencilerin ortalama puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($t=1,832$; $p<.05$; bkz. Tablo-4).

Tablo-4 Psikolojik İyi Olma Hali Cinsiyet Değişkeni Açısından Karşılaştırılması (t-Testi)

	Cinsiyet	N	X	S	t	sd	p
P.İ.O.H.	Kadın	432	207,051	26,096	1,832	2 670	,068
	Erkek	240	203,00	28,196			

Tablo-4'te Fakültelerin dua tutumları açısından tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları verilmektedir. Buna göre en yüksek ortalama puanı İlahiyat Fakültesi öğrencileri almıştır ($X=149,122$). Sonra ikinci yüksek puanı Eğitim Fakültesi öğrencileri ($X=145,590$) elde etmiştir. Daha sonra sırası ile Edebiyat Fakültesi öğrencileri ($X=144,841$), İktisat Fakültesi öğrencileri ($X=143,389$) ve son olarak en düşük ortalama puanı ($X=141,106$) Mühendislik Fakültesi öğrencileri almıştır. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda fakültelerin dua tutumu ortalama puanları arasında $p<.05$ düzeyinde anlamlılığın olduğu görülmektedir ($F_{(4;672)}=3,245$). İlahiyat Fakültesi öğrencilerin dua tutumu ortalama puanları ile Mühendislik Fakültesi öğrencilerin dua tutumu ortalama puanları arasında Tukey HSD Testi sonucu fark ortaya çıkmıştır (bkz. Tablo-4).

Tablo-4 Fakülte Değişkenin Dua Tutumu Açısından Karşılaştırılması (ANOVA, Tukey HSD Testi).

Fakülteler	N	X	S	sd	F	p	Fark
a) İlahiyat	118	149,122	11,471	4	3,245	,012	a-e
b) Eğitim	188	145,590	19,343				
c)Edebiyat	126	144,841	19,535				
d) İktisat	109	143,389	16,591				
e) Mühendislik	131	141,106	21,390				
Toplam	672	144,839	18,377				

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, cinsiyet açısından dua tutumunun psikolojik iyi olma halini yordayıp yordamadığını saptamak amacıyla basit regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo-5'te verilmiştir. Buna göre kız öğrencilerin dua tutumları psikolojik iyi olma halini yaklaşık olarak %7 oranında açıkladığı, diğer bir deyişle kız öğrencilerde psikolojik iyi olma hali yaklaşık %7 oranında dua tutumuna bağlı olarak şekillendiği bulunmuştur ($R^2=.068$; $\Delta R^2=.066$; $p<.05$). Erkek öğrencilerin ise dua tutumları psikolojik iyi olma halini yaklaşık olarak %4 oranında açıkladığı, diğer bir deyişle erkek öğrencilerde psikolojik iyi olma hali yaklaşık olarak %4 oranında dua tutumuna bağlı olarak şekillendiği görülmüştür ($R^2=.039$; $\Delta R^2=.035$).

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin F Testi sonuçlarına göre kız öğrencilerin dua tutumu ($F_{(1;430)}=31,476$; $p<.05$) ile erkeklerin dua

tutumu ($F_{(1; 238)}=9,637$; $p<,05$) psikolojik iyi olma hali üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo-5).

Tablo-5 Kadın ve Erkekler Açısından Dua Tutumunun Psikolojik İyi Olma Halini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi

Yordayan Değişken	Cinsiyet	B	S	R	R ²	ΔR^2	F	p
Dua Tutumu	Kadın	144,110 ,427	11,284 ,076	,261	,068	,066	31,476	,001*
	Erkek	166,430 ,261	11,915 ,084	,197	,039	,035	9,637	,002*

* $p<,05$

TARTIŞMA ve YORUM

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulguların ne anlama geldiği bilimsel yazın dikkate alınarak tartışılacak ve yorumlarda bulunulacaktır. İlk olarak sınıf değişkeni ile dua tutumu arasındaki ilişkiye bakıldığında birinci sınıfların dua tutumu diğer sınıflardan anlamlı olarak yüksek çıkmış ve sınıflar arasındaki Tukey HSD Testi sonucu ortaya çıkan fark ise sadece birinci ve üçüncü sınıfların dua tutumu puanlarında bulunmuştur (bkz. Tablo-1). Bu bulgu gerek yurt içindeki gerekse yurt dışındaki birtakım bilimsel yazınla uyumludur. Çünkü çalışmalar göstermiştir ki, birinci sınıf öğrencilerinin dini tutumları diğer üst sınıf öğrencilerin dini tutumlarından yüksektir (bkz. Çapcıoğlu, 2008; Seyhan, 2013; Yapıcı ve Zengin, 2003; Feldman, 1969; akt. Spilka vd., 2003). Brown (1994) dua etmenin çoğu kez inancın özü olarak görüldüğünü dile getirdiğini düşündüğümüzde dua etme dini tutum veya inançla yakından ilişkilidir denilebilir. Ayrıca araştırmanın girişinde bahsedildiği üzere, birçok çalışmada din ile ilişkili olan bütün aktiviteler arasında belirgin bir şekilde dinî kavramlarla yakın ilişki içinde olan "dua" kavramı bulunduğu için öğrencilerin dini tutumları üniversite birinci sınıfta yüksek olabileceği gibi dua tutumları da yüksek olabilir.

Sınıf düzeyleri arttıkça dua tutumunda bir azalmadan bahsedilebilir. Ayrıca sınıf ile dua tutum arasındaki ortalama puanlarda anlamlı ilişkinin görülmesi ve birinci sınıfların en yüksek dua tutumuna sahip olmaları, üniversite eğitim ve ortamının ilerleyen yıllarda, öğrencilerin

dini tutumlarında azalma oluşturabileceği gibi dua tutumlarında da aynı durum olabilir. Ancak araştırmada dördüncü sınıf öğrencilerinin yerine üçüncü sınıf öğrencilerinin dua tutumunun en az düzeyde olması, belki öğrencilerin dördüncü sınıfta fakülteyi bitirme telaşı, iş, yaşam, gelecek vb. kaygılarının artması gibi değişik etkenler öğrencilerin duaya olan ihtiyaçlarını son sınıfta artırıyor olmasına da işaret edebilir.

Cinsiyet değişkeni ile dua tutumu arasındaki ilişkiye bakıldığında kız öğrencilerin dua tutumu erkek öğrencilerin dua tutumundan anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır (bkz. Tablo- 3). Birçok çalışmada kadınların daha dindar olduğu görüldüğünden, bu araştırmada da kız öğrencilerin dua tutumunun daha yüksek bulunması bilimsel yazınla paralellik arz etmektedir denilebilir. Batıda yapılan araştırmalara göre, kadınlar sadece dindarlıkta değil dua etmede, ibadet haneye gitmede, kutsal kitap okumada veya dini yönelimlerde erkeklerden daha yüksek ortalama puanlar almışlardır (bkz. Cornwall, 1989; Beit-Hallahmi ve Argyle, 1997; De Vaus ve McAllister, 1987; Davis ve Smith, 1991; Donahue, 1985; Gallup Report, 1987; Gallup ve Lindsay, 1999; Maltby ve Day, 2004; Wright, Frost ve Wisecarver, 1993; Wuthnow, 1988; akt. Cirhinlioğlu ve Ok, 2011).

Yurt içinde yapılan bazı çalışmalarda da kadınların dini tutumları veya dindarlıkları erkeklerden daha yüksek bulunmuştur (bkz. Kayıklık, 2003: 13–146; Yapıcı 2006; Kimter, 2008: 189; Ayten, 2008: 119; Çapcıoğlu, 2008; Abuzer, 2010; Cirhinlioğlu ve Ok, 2011; Seyhan, 2013). Ayrıca kadınların dua tutumlarının da yüksek olduğunu gösteren yurt içinde bazı araştırmalar vardır (Albayrak, 2013; Koç, 2004). Kadınların neden daha dindar veya neden daha çok dua etmeye meyilli olduğuna dair birçok yorum yapılabilir. Örneğin kadınlar daha duygusal bir yapıya sahip oldukları için Tanrı'ya daha kolaylıkla bağlılık gösterir ve bu bağlılıklarını dua ve ibadetle yansıtabilirler (Albayrak, 2013: 110; Schwarz, 1971; Tarhan, 2005). Bütün bu yorumlar hakkında şu husus dile getirilebilir: "Cinsiyet, bireyin en basitten en karmaşık eylemlerine kadar önemli rol almakla beraber (Lupton, 2002: 158), sadece biyolojik bir özellik değil aynı zaman da sosyal olguların da bir yansımasıdır (Ayten, 2008: 115). Bu açıdan kadınların neden daha dindar veya dini tutumlarının daha yüksek olduğunu açıklayan yorumlar, kadınların dua tutumunda neden daha yüksek puanlara sahip olduklarını da açıklayabilir.

Cinsiyet değişkeni ile psikolojik iyi olma halinin karşılaştırmasında erkek ve kız öğrencilerin aldıkları puanlar arasında anlamlı fark çıkmamıştır. Cinsiyet ile psikolojik iyi olma hali arasındaki bu durum, önceki çalışmalarda da benzer sonuçlar vermiştir. Bazı çalışmalarda kadınlar, psikolojik iyi olma halinin bazı alt boyutlarında daha yüksek ortalama puanlar alarak anlamlı fark oluştursalar da psikolojik iyi olmanın genelinde cinsiyet açısından fark bulunmamıştır (bkz. Cenkseven, 2004: 162; Cirhinlioğlu, 2006; Cooper, vd., 1995; Ryff, 1989; Ryff, 1995; Ryff vd., 1994; Seyhan, 2013). Cinsiyet açısından psikolojik iyi olma halinde anlamlı farkın çıkmaması üniversite ortamına bağlanabilir. Çünkü üniversite ortamı ve eğitimi öğrencilerin yaşamlarını ve iyi olma hallerini aynı derecede etkileyebilir. Mesela, üniversite öğretimdeki ders ve sınav stresleri veya üniversite sonrası hayat hakkındaki kaygı ve düşünceler hem kız hem erkek öğrencileri aynı derecede etkileyebilir. Bu yüzden cinsiyet ile psikolojik iyi olma hali arasında anlamlı fark çıkmamış olabilir.

Fakülteler ile dua tutumu arasındaki ilişkide fakültelerin puanları arasında anlamlılığın görülmesi ve en yüksek ortalama puanı İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin alması beklenen bir sonuçtur. Çünkü birçok çalışmada dini tutumu yüksek çıkan (bkz. Yıldız, 2006; Şahin, 1999; Hayta, 2002) İlahiyat Fakültesinin öğrencilerinin dua tutumlarının da yüksek olması beklenen bir durumdur. İlahiyatta alınan eğitim ve öğretimin öğrencilerin dini tutumlarına katkı yapabileceği gibi dua tutumlarına da katkısı olabilir. Albayrak'a (2013) göre de dua tutumunun İlahiyat öğrencileri açısından böyle çıkması doğaldır. İlahiyat ve diğer fakülteler arasında amaç, hedef ve öğretim malzemesi açısından farklılıkların olduğu kabul edilirse dua tutumu İlahiyattaki öğrencilerde yüksek bulunması normaldir. Ayrıca İlahiyat eğitimin yanı sıra İlahiyattaki öğrencilerin aile hayatlarında veya yetiştikleri sosyal ortamda dinin merkezi bir konumda olduğu düşünülürse dua tutumları da diğer fakültelerde okuyan öğrencilerden yüksek çıkabilir (Albayrak, 2013: 106). Koç'un (2004) yaptığı araştırmaya göre de ortaöğretimde mesleki din eğitimi alan (İHL'li) ergenler tarafından yapılan dua ve ibadetler, söz konusu eğitimi almayan ergenlere göre daha düzenli ve devamlıdır.

Araştırmanın en önemli bulgusu kız ve erkek öğrencilerin kendilerine ait dua tutumlarının psikolojik iyi olma halini yordayıp yordamadığını ortaya koymaktır. Bunun için yapılan basit regresyon analizi sonu-

cuna göre hem kız hem erkek öğrencilerin dua tutumları psikolojik iyi olma halini yordamaktadır. Ancak kız öğrencilerin dua tutumları psikolojik iyi olma halindeki değişimin sadece %7'sini açıklarken erkekler öğrencilerde bu durum %4'tür. Bu oranlar normalde düşük bir seviyedir. Buna göre öğrencilerin kendilerinin iyi olma hallerini geliştirmede veya korumada öncelikli olarak duayı kullandıkları söylenemez. Duadan çok daha farklı etmenler üniversite öğrencilerinde psikolojik iyi olma halini yordayabilir. Ancak bu istatistiksel analizde anlamlı ilişkinin çıkması öğrencilerde duanın psikolojik iyi olma haline az da olsa bir katkısının olabileceği anlamına gelir. Özellikle erkek öğrencilere göre, kız öğrencilerin daha çok dua ettikleri düşünüldüğünde (bkz. Tablo-3), erkeklerden ziyade, kızların psikolojik iyi olma halindeki değişimin açıklamasındaki (%7) oranın daha fazla olması beklenen bir durumdur.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Yapılan regresyon analizinde anlamlılık görüldüğü halde neden kız ve erkek öğrencilerin dua tutumları psikolojik iyi olma halini düşük bir seviyede yordamaktadır?" Bu sorunun muhtemel cevabı, araştırmada kullanılan dua tutumu ölçeğinde öğrencilere yöneltilen maddeler arasında duanın amaçlılık ve sıklık ile ilgili ifadeleri daha çok yer almaktadır. Batıdaki bazı çalışmalarda olduğu gibi meditasyonel şeklindeki duanın iyi olmayı yordadığı ancak ritüel şeklindeki duaların ise iyilik hali ile negatif ilişkili olduğu görülmüştür (Cullough ve Larson, 1999; akt. Cırhinlioğlu, 2010). Bu araştırmada ise meditasyonel şeklindeki duaya ilişkin maddelerin fazla yer almaması böyle bir sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Ayrıca birçok çalışmada üniversite çağına yani yetişkinliğin ilk dönemlerinin insan hayatında "en az dindar olunan safha" olduğu düşünülürse (bkz. Özbaydar, 1970: 17; Hökelekli, 2008: 282; Taplamacioğlu, 1962; Certel, 2003: 176) bu araştırmada üniversite öğrencilerinin dua tutumlarının da en az seviyede psikolojik iyi olma halini yordaması normaldir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Dua tutumu ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkilerin üniversite öğrencileri örneklemini bağlamında incelenmiştir. Bu araştırmanın amaçları arasında, üniversite öğrencilerinin dua tutumlarını ve psikolojik iyi olma hallerini cinsiyet, fakülte, sınıf gibi değişkenlerle ilişkilerini ortaya çıkarmak ve hem kız hem erkek öğrencilerin dua tutumlarının psi-

kolojik iyi olma halini yordayıp yordamadığını tespit etmek yer almaktadır. Araştırmaya Sivas Cumhuriyet Üniversitesinin (İlahiyat, Eğitim, Edebiyat, İ.İ.B.F. ve Mühendislik gibi) çeşitli fakültelerinde okuyan 672 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırmada ölçme araçları, Albayrak (2013) tarafından geliştirilen Dua Tutum Ölçeği ve Ryff'ın geliştirdiği, Akın (2008) tarafından Türkçeye kazandırılan Psikolojik İyi Olma Hali Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın yöntem kısmında oluşturulan denenceler test edilmiş ve çoğunlukla desteklenmiştir. Araştırmanın bulgular kısmında ilk olarak tüm değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkinin yönüne bakmak için korelasyon tablosu oluşturulmuştur. Bu korelasyon tablosunda dua tutumu ile psikolojik iyi olma hali arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Yani *öğrencilerin dua tutumu arttıkça psikolojik iyi olma hali de artmaktadır*. Değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkilerinin yönünü ortaya koyduktan sonra demografik değişkenler ile dua tutumu ve psikolojik iyi olma hali arasında t-Testi, ANOVA gibi çeşitli analizler yapılmıştır (bkz. Tablo-2; Tablo-3 ve Tablo-4).

Buna göre sınıf değişkeni ile dua tutumu arasındaki ilişkiye bakıldığında birinci sınıf öğrencilerinin dua tutumu diğer sınıf öğrencilerinden daha yüksek ve tüm sınıfların ortalama puanları arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. En düşük dua tutumuna ise üçüncü sınıf öğrencileri sahip olmuşlardır. Tukey HSD Testi sonucunda ise birinci sınıf ile üçüncü sınıf öğrencileri arasında fark çıkmıştır. Dördüncü sınıflar ile birinci sınıflar arasında farkın çıkmaması son sınıftaki öğrencilerin çeşitli kaygılardan dolayı duaya, üçüncü sınıflardan daha çok yönelebileceklerini düşündürmektedir. Ancak üniversite ortamı ve eğitimi öğrencilerin dini tutumlarında azaltıcı rol oynayabileceği gibi dua tutumlarında da azaltıcı etki yapabilir. Bu yüzden üniversite birinci sınıfa gelen öğrencinin dua tutumu son sınıflara doğru azalabilir. Son sınıfta ortaya çıkan çeşitli kaygılar son sınıf öğrencilerini duaya tekrar yöneltse de bu durum birinci sınıftaki kadar olmayabilir. Kısacası, *üniversite birinci sınıfa gelen öğrencilerin dua tutumları çeşitli nedenlerden dolayı son sınıflara doğru azalmaktadır*.

Araştırmada kız öğrencilerin dua tutumları erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum bilimsel yazında kadınların dua ve dini tutumlarının daha yüksek olduğunu gösteren birçok araştırmaya benzerlik arz etmektedir. Dini tutumla aynı konumda görülen

dua tutumunun kız öğrencilerde daha yüksek olması, araştırmada bu konuda oluşturulan hipotezi desteklemiştir. Ancak cinsiyet değişkeni açısından psikolojik iyi olma haline bakıldığında kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı fark çıkmamıştır. Kız öğrencilerin psikolojik iyi olma hali ortalama puanları erkeklere göre daha yüksek olsa da anlamlı farkın olmaması, üniversite eğitim ve ortamının kız ve erkek öğrencileri aynı derecede etkileyebileceğini düşündürmektedir. Ayrıca *üniversite döneminde ve sonrasında ortaya çıkan hayat hakkındaki kaygılar ve hayatın diğer stres verici olayları tüm öğrencileri etkileyebileceği ön görülürse, cinsiyet açısından psikolojik iyi olma halinde anlamlı farkın ortaya çıkmaması makul görülebilir.*

Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri de kız ve erkek öğrencilerin dua tutumlarının onların psikolojik iyi olma hallerini yordamasıdır. Basit regresyon analizine göre kız ve erkek öğrencilerin dua tutumları ile psikolojik iyi olma hali arasında anlamlılığın görülmesiyle birlikte *hem kız hem erkek öğrencilerin dua tutumları psikolojik iyi olma halini daha düşük seviyede yordamakta olduğu görülmüştür* (bkz. Tablo-5). Bu durum araştırmada kullanılan dua tutum ölçeğinin bazı maddelerinin yapısından kaynaklanabileceği gibi üniversite öğrencilerinin yetişkinlik dönemindeki dini eğilimlerin genel olarak azalmasından da kaynaklanabilir.

Bu sonuçlara göre bu konu hakkında yapılacak sonraki araştırmalara yönelik çeşitli öneriler verilebilir. Bu araştırma nicel bir araştırma çeşidi olduğu için öğrencilerin psikolojik iyi olma halini anlamaya yönelik daha farklı etmenleri incelemek için nitel araştırmaya başvurulabilir. Yurt içinde yapılan psikolojik iyi olma hali çalışmalarının çoğunluğu nicel yöntemlere dayanmaktadır. Üniversite öğrencileri üzerinde cinsiyet, sınıf ve fakülte vb. değişkenleri açısından hem dua hem psikolojik iyi olma halinin neden farklılaştığını derinlemesine anlamak için nitel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yönde yapılacak nitel çalışmalar nicel çalışmaların yorumlarını destekleyebilir. Ayrıca dua tutumu ile psikolojik iyi olma hali arasındaki ilişkiler sadece üniversite gençliği üzerinde değil tüm yaş evrelerini kapsayacak şekilde genişletilebilirse bu çalışmanın sonuçları yapılacak çalışmalarla karşılaştırılabilir. Farklı yaş evreleri ile yapılan dua ve psikolojik iyi olma hali araştırmalarının sonuçları, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ederse, *"öğrencilerin dua tutumunun psikolojik iyi olma halini daha düşük seviyede yordamasının nedeni olarak*

ilk yetişkinlikte dini tutumun düşük olmasına bağlı olduğu yorumunu daha da güçlendirebilir.

Kaynakça

Abuzer, C. (2010). **Üniversite Gençliğinin Değişen Din Anlayışı**, İstanbul: İpek Yayınevi.

Akın, A. (2008). **Psikolojide ve Eğitimde Kullanılan Güncel Ölçme Araçları**, (ed. Ahmet Akın), Ankara: Nobel Yayınları.

Albayrak, A. (2007). "Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları". **Marife Dergisi**, 7(2), 189-201.

Albayrak, A. (2013). **Gençlerde Dua Psikolojisi (Üniversite Gençlerinin Dua Tutum ve Davranışları)**, İstanbul: Düşünce Kitapevi Yayınları.

Ayten, A. (2008), **Pro-Sosyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü**, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Ün. SOSBE.

Baldree, K. S., Murpy, S. P. ve Powers, M. J. (1982). "Stress Identification and Coping Patterns In Patientson Hemodialysis". **Nursing Research**, 31, 107-112.

Beit-Hallahmi, B., ve Argyle, M. (1997). **The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience**, London: Routledge.

Bennett, T., Deluca, D. A. ve Allen, R. W. (1995). "Prayer in Religious and Social Perspective: A study of A Seminary Sample". **Paper Presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association** Washington, DC.

Bergin, A.E. (1983), "Religiosity and Humanistic Values", **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, 48, 95-105.

Brown, R.J. (1994). **The Human Side of Prayer**. Birmingham, Alabama: Religious Education Press.

Byrd, R. (1988). "Positive Therapeutic Effects of Intercessory Prayer in A Coronary Care Unit Population". **Southern Medical Journal**, 81, 826-829.

Carrel, A. (1961). **Dua**, (çev. M. Alper Yüçetürk), İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Cenkseven, F. (2004), **Üniversite Öğrencilerinde Psikolojik İyi Olmanın Yordayıcılarının İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi SOSBE.

- Certel, H. (2003), **Din Psikolojisi**, Ankara: Andaç Yayınları.
- Cevizci A. (2002), **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Chistopher, J. C. (1999). "Situating Psychological Well-Being: Exploring Cultural Roots of Its Theory and Research", **Journal of Counseling and Development**, 77(2),141-152.
- Cirhinlioğlu F. G. ve Ok Ü. (2011), "Kadınlar mı Yoksa Erkekler mi Daha Dindar?" **Zeitschrift für Die Welt der Türken**, 3 (1), 121–141.
- Cirhinlioğlu, F.G. (2006). **Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SOSBE.
- Coan, R. W. (1974). **The Optimal Personality**. New York: Columbia University Press.
- Collip, P. (1969). "The Efficacy of Prayer: A Double-Blind Clinical Trial". **Medical Times**, 97, 201-204.
- Cooper, H., Okamura, L., McNeil, P. (1995). "Situation and Personality Correlates of Psychological Well-Being: Social Activity and Personality Control", **Journal of Research in Personality**, 29, 395-417.
- Cornwall, M. (1989). **Faith Development of Men and Women Over tje Life Span**. (edt. S. Bahr ve E. Peterson), Aging and the Family. Lexington Mass: Lexington Boks.
- Davis, J. A., ve Smith, T. W. (1991). **General Social Surveys, 1972-1990**. Chicago: National Opinion Research Center.
- De Vaus, D., ve McAllister, I. (1987). "Gender Differences in Religion: A Test of the Structural Location Theory". **American Sociological Review**, 52, 472-481.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2008). "Hedonia, Eudaimonia, And Well-Being: An Introduction", **Journal of Happiness Studies**. 9, 1-11.
- Diener ve Seligman, (2002). "Very Happy People". **Psychological Science**, 13, 81-84.
- Diener, E.(1984). "Subjective Well-being". **Psychological Bulletin**. 95(3), 542-575.
- Donahue, M. J. (1985). "Intrinsic an Extrinsic Religiousness: The Empirical Research". **Journal for the Scientific Study of Religion**, 24, 418-432.

Ekşioğlu, H. (2011), **İnanç veya Dünya Görüşüne Sahip Olma Tarzı ile Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Yük. Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Ün. SOSBE.

Ellison, C.G. (1991), "Religious Involment and Subjective Well-Being", **Journal of Health and Social Behavior**, 32, 80-99.

Erdoğruca Korkmaz, N. (2012). **Bağlanma, İnsan-Allah İlişkisi ve Psikolojik İyi Olma**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: SOSBE.

Feldman, K. A. (1969). "Change and Stability of Religious Orientations During Colege: Part I, Freshman-Senior Comparions", **Review of Religious Research**, 11, 40-60.

Foster, R. J. (2003). **Prayer: Finding the Heart's Trurth**. San Francisco: Harper.

Fragar, R. (2011). **Kalp, Nefs ve Ruh -Tekamül, Denge ve Uyumun Sufice Psikolojisi-**, (çev. İbrahim Kapaklıkaya). İstanbul: Gelenek Yayınevi.

Gallup Report. (1987). **Political, Social, and Economic Trends**, Princeton, NJ: Gallup Report.

Gallup, G., ve Lindsay, D. M. (1999). **Surveying the Religious Landscape**. Harrisburg, Pennsylvania: Morehouse Publishing.

Gibson, R. C. (1983). "Blacks at Middle and Late Life: Resources and Coping", **Annals of The American Academy of Political and Social Science**, 464, 79-90.

Gruner, L. (1985). "The Correlation of Private, Religious Devotional Practices and Marital Adjustment". **Journal of Comparative Familiy Studies**, 16, 47-59.

Hackney, C. H. ve Sanders, G. S. (2003). "Religiosity and Mental Health: A Meta-Analysis of Recent Studies". **Journal for the Scientific Study of Religion**, 29, 43-55.

Harkness, G. (1948). **Prayer and the Common Life**. New York: Abingdon-Cokesbury.

Hayta, A. (2002), "İbadetler ve Ruh Sağlığı", H.Hökelekli (ed.), **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, 117-152, Ankara: Ankara Okulu Yayıncılık.

Horozcu, Ü. (2010). **Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Du- aları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Ün. SOSBE.

Hökelekli, H. (2008). **Din Psikolojisi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Idler, E.L. (1987), "Religious Involment and the Health of The Elderly: Some Gyphotesis and An Initial Test". **Social Forces**, 66(1), 226–238.

İbn Manzur, C. Muhammed b. Mükerrrem. (1996). **Lisan'ül Arab**, (nşr. Muhammed A.Vehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi), Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi.

İmam Nevevi, Ebu Zekeriya. (2011). *Kitab-u Ezkar*, (çev.

James, W. (1902). **Varieties of Religious Experience**. New York: Longmans, Green.

Janssen, J., de Hart, J. & den Draak, C. (1990). **Praying as Individualized Ritual**. In H-G. Heimbrock & H.B. Boudewwijnse (Eds.), *Current Studies on Rituals: Perspective for The Psychology of Religion*, 71-82. Amsterdam: Rodopi.

Joyce, C. R. B. ve Weldon, R. M. C. (1965). "The Objective Efficacy of Prayer, A Doble-Bilind Clinical Trial". **Journal of Chronic Disease**, 18, 367-377.

Karaca, F. (1999). "Dilimizde Dini İnanç İfade Eden Bazı Kavramlar", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 14, 227-243.

Kayıklık, H. (2001). "Kuran'daki Dualar Üzerine Psikolojik Bir Değerlendirme". **Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1(1), 135-160.

Kayıklık, H. (2003), **Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler**, Adana: Baki Kitabevi.

Kimter, N. (2008), **Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Ün. SOSBE.

Koç. M. (2003). "Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik BİR Yaklaşım". **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 7(1), 373-397.

Koç. M. (2004). "Ergenlik Döneminde Dua ve İbadete Yönelik Tutum ve Davranışlar Üzerine Bir Saha Araştırması". **Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 3(6), 147-178.

Koenig, H. G., George, L. K., ve Siegler, I. (1988). "The Use of Religion and Other Emotion Regulating Coping Strategies Among Older Adults". **The Gerontologist**, 28, 3003-310.

Koenig, H. G. (2004). "Religion, spirituality, and medicine: research findings and implications for clinical practice". **Southern medical journal**, 97 (12), 1194-1200.

Köylü, M., (2010). "Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi", **On Dokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 28, 5-36.

Kutsal Kitap Dizini. (2004). İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi. Larid, S. P. (1991). **A Preliminary Investigation Into the Role of Prayer As a Coping Technique for Adult Patients With Arthritis**. (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Kansas, Lawrence, KS.

Larson, D. B., Sherrill, K. A., Lyons, J. S., Craigie, F. C., Thielman, S. B., Greenwold, M. A. ve Larson, S. S. (1992). "Associations Between Dimensions of Religious Commitment and Mental Health Reported in the American Journal of Psychiatry and Archive of General Psychiatry". **The American Journal of Psychiatry**, 149 (4), 557-559.

Lupton, D. (2002), **Duygusal Yaşantı: Sosyo-Kültürel Bir İnceleme**, (çev. M. Cemal Hazırlayan), İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

Maltby, J., ve Day, L. (2004). "Should Never the Twain Meet? Integrating Models of Religious Personality and Religious Mental Health". **Personality and Individual Differences**, 36(6), 1275-1290.

Manfredi, C. ve Pickett, M. (1987). "Perceived Stressful Situations and Coping Strategies Utilized by the Elderly". **Journal of Community Mental Health Nursing**, 4, 99-110.

Meadow, M. J. ve Kahoe, R. D. (1984). **Psychology of Religion: Religion In Individual Lives**. New York: Harper and Roe.

Mu'cemul-Vasit. (1972). (Tahric: İbrahim Enis, Abdulhalim Muntassır, Atiyye es-Sarrıci). Kahire: Dar'ul Mearif.

Özbydar, B. (1970), **Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: Baha Matbaası.

Paker, G. B. ve Brown, L. B. (1986). "Coping Behaviors That Mediate Between Life Events and Depression". **Archives of General Psychiatry**, 39, 1386-1391.

Paloutzian R. F. ve Park, L. C. (2005). **Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality**, New York: Guilford Publications.

Pazarlı, O. (1972). **Din Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Poloma, M. M. ve Gallup, G. H. (1991). **Varieties of Prayer: A Survey Report**. Philadelphia, Pa: Trinity Press International.

Poloma, M. M. ve Pendleton, B. F. (1989). "Exploring Types of Prayer and Quality of Life: A Research Note". **Review of Religious Research**, 31, 46-53.

Puglisi, M. (1929). **Prayer**. New York: Macmillan.

Ryff, C. D. (1989). "Beyond Ponce de Leon and Life Satisfaction: New Directions In Quets of Successful Aging". **International Journal of Aging and Human Development**, 12, 35-45.

Ryff, C. D. (1995). "Psychological Well-Being In Adult Life". **Current Directions In Psychological Science**, 4(4), 99-104.

Saudia, T. L., Kinney, M. R. Brown, K. C. ve Young-Ward, L. (1991). "Health Locus of Control and Helpfulness of Prayer". **Heart and Lung**, 20, 60-65.

Schwarz, O. (1971). **Cinsiyet Psikolojisi**, (çev. Halis Özgü), İstanbul: Özgü Yay.

Seligman, M. ve Chickzentmihalyi, M. (2000). "Positive Psychology: An Introduction", **American Psychologist**, 55, 5-14.

Seyhan, B. Y. (2013). **Üniversite Öğrencilerinin İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SOSBE.

Shaw, R. J. (1992). "Coping Effectiveness In Nursing Home Residents". **Journal of Aging and Health**, 4, 551-563.

Shuler, P. A., Gelberg, L. ve Brown, M. (1994). "The Effects of Spiritual/religious Practices on Psychological Well-Being Among Inner City Homeless Women". **Nurse Practitioner Forum**, 5, 106-113.

Spilka, B. (2013). **Dini Pratik, Ritüel ve Dua**, (çev. Ö. Çetin; Din ve Maneviyat Psikolojisi, ed. İ. Çapcıoğlu ve A. Ayten), Ankara: Phoenix Yayınları.

Spilka, B., R. Hood, R. W., Hunsberger, B. ve Gorsuch, R. L. (2003). **The Psychology of Religion: An Empirical Approach**, (Third Edition). New York: Guildford Press.

Sutton, T. D. ve Murphy, S. P. (1989). "Stressors and Patterns of Coping in Renal Transplant Patients". **Nursing Research**, 38, 46-49.

Şahin, A. (1999), **İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı**

Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Ün. SOSBE.

Taplamacıoğlu, M. (1962), "Yaşlılara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10, 141-151.

Tarhan, N. (2005). **Kadın Psikolojisi**, İstanbul: Nesil Yay.

Timur, S. M. (2008). **Boşanma Sürecinde Olan ve Olmayan Evli Bireylerin İyi Oluş Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Eğt. Bil. Enst.

Tirmizi, Ebu İsa, (1992). **Sünen-i Tirmizi**, İstanbul: Çağrı Yay.

Topçu, N. (1997). **Dua, Varolmak**. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2005). **Türkçe Sözlük**. Ankara: Ankara Sanat Okulu Matbaası.

Worthington, E. L., Kurusu, T. A., McCullough, M. E. ve Sandage, S. J. (1996). "Empirical Research on Religion and Psychotherapeutic Processes and Outcomes: A 10 years Review and Research Prospectus". **Psychological Bulletin**, 119, 448-487.

Wright, L., Frost, C., ve Wisecarver, S. (1993). "Church Attendance, Meaningfulness of Religion and Depressive Symptomatology Among Adolescents". **Journal of Youth and Adolescence**, 22, 559-568.

Wuthnow, R. (1988). **The Restructuring of American Religion: Society and Faith Since World II**. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Yapıcı, A. (2005). "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualar Yansıyan Sorunlar". **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5(2), 57-93.

Yapıcı, A. (2006), "Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Etkisini Hissetme Düzeyi", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 6, 65-115.

Yapıcı, A. ve Zengin, Z.S. (2003), "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psikososyal Uyumları Arasındaki İlişki" Adana: **Çukurova Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 3(2), 65-127.

Yıldız, M. (2006), **Ölüm Kaygısı ve Dindarlık**, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayıncılık.

